

Varlık ve İnsan: Kemalpaşazâde Bağlamında Bir Tasavvurun Yeniden İnşası

Ömer Mahir Alper

İstanbul: Klasik Yayınları, 2010. 205 sayfa.

Kitap, genelde varlık ve insan problemini, özelde Kemalpaşazâde'nin bu konuyla ilgili görüşlerini inceleyen yedi bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerde sırasıyla varlık, Tanrı, âlem, insan, varoluş, insanın varlık mertebeleri içindeki yeri ve ölüm konuları işlenmektedir.

Kendi ifadelerinden hareketle yazarın düşünsel olarak iki hat üzerinde konumlandırılabilceğini, bir başka deyişle kitabın temelde iki iddiasının bulunduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan ilkinde göre yazar modern maddeci-mekanik dünya görüşünün ortaya çıkardığı çeşitli parçalanmışlıklara ve ayrışmalara muhalif bir tutum takınmaktadır. Bu parçalanmışlıklara ve ayrışmalara varlık ile varoluş, varlık ile insan, düşünce/teori ile eylem/pratik, anlam ile hayat arasındaki kopuklukları örnek verebiliriz. Yazar işaret edilen yeni ve problemleri ayrışmalara karşıt durumunu ise varlık ve insan ilişkisi bağlamında genelde kadim dönemin anlayışına, özelde İslâm düşüncesinin klasik dönemine, daha özelde ise Kemalpaşazâde düşüncesine uzanarak temellendirme gayretinde gözükmektedir. Yazara göre ancak varlığın, insanın ve hayatın metafizik bir ilkeye atıfla açıklandığı; fizik ile metafiziğin, bilim ile hikmetin birlikte düşünüldüğü bir tasavvur ile bu tür yeni ve problemleri sorunlarla yüzleşmek mümkün olacaktır. Bu bağlamda yazarın iddiası hem bizzat Kemalpaşazâde'nin hem de onun tevarüs ettiği İslâm düşüncesi birikiminin geçmiş ve gelecek arasında, yeni soru ve sorunlar ekseninde bugün yeniden inşa edildiğidir. Bu durumda bu ilk iddianın ve ayak basılan zeminin bizi cevabını beklemeye yönelteceği temel soru, yazarın referans aldığı düşünce ile başlangıçta işaret ettiği yeni problemler arasında nitelikli bir irtibatın ne oranda kurulabilmiş olduğudur. Kısaca, yeni dönemin ortaya çıkardığı problemlere çözüm olarak takdim edilen düşünce ve tasavvurun yeni problemler için çözüm olabilme kabiliyeti kitapta ne kadar açıklıkla ortaya konulabilmiştir?

Kitabın çeşitli kısımlarında yeni ve problemleri durumun tenkit edilmesi esnasında genellemeci bir üslup kullanıldığı göze çarparken, çözüm olarak takdim edilen düşüncenin tasvirinde ise ayrıntılı bir dil kullanılmaktadır. Bu durum okuyucunun çözüme ilişkin detaylı analizlerin, yaklaşım ve tercih farklılıklarının, soru ve cevapların başlangıçta işaret edilen problematik bağlamla irtibatını kurmaya yönelik arayışlarını cevapsız bırakmak gibi bir olumsuzluğu içinde barındırmaktadır. Hangi kritik yaklaşım ya da ayrımın hangi büyük soruna çözüm olduğu/olabileceği

yeterince açıklık kazanamamaktadır. İnceleme konusu olarak seçilen şahsın düşüncesine ilişkin detaydaki analizlerin sağlam bir örgü ve tertip ile başlangıçtaki genel sorun ve problemlerle irtibatlandırılarak yazarın çözüm olarak ileri sürdüğü yöne doğru gitmesi gerekirken, özellikle referans alınan düşüncenin takdiminde daha çok tasvir düzeyinde kalınmış gözükmektedir. Yazarın şimdi ve burada olanın farkında olarak ve onlardan hareketle düşünmeye başlama gayreti ile takındığı olumlu tavır, neredeyse en temel iddiası ile Kemalpaşazâde'nin tevarüs ettiği düşüncenin derin ve geniş muhtevası arasındaki irtibatın yeterince kurulamaması sebebiyle bir parça zarar görmektedir. Bu durum elbette eserin bu irtibatı kurmaya yönelik tahlilî bir yaklaşımdan bütünüyle uzak olduğu anlamına gelmez. Nitekim yazarın kimi zaman yaptığı ileri-geri dönüşlerde bu türden bir irtibat gayreti sezilmektedir. Ne var ki bu gayret belki de konuların çokluğu yüzünden eserin bütününe yayılamamış, belirli bazı noktalarla sınırlı kalmıştır. Belki de tam bu noktada tespit etmemiz gereken bir husus da, mukayeseye konu olan düşünceler arasında bahsettiğimiz türden daha derin irtibatlara imkân veren sıkıca örülmüş bir hattın tesisi için kitabın ihtiva ettiği konuların fazlasıyla genel olduğudur.

Yazarın konumlandırılabileceği ikinci hat ise varlık ve insan meselesinin araştırılması esnasında Kemalpaşazâde'nin tercih edilmesinden hareketle tespit edilebilir. Eseri İslâm düşüncesinin belirli bir tarih diliminden sonra “durduğu/durağanlaştığı” şeklindeki alışıldık yaklaşıma muhalif bir eser olarak okuyabilir ve yazarın İslâm düşüncesini klasik ve sonrasındaki dönemin birlikte oluşturdukları tabii bir süreklilik içerisinde ele aldığını söyleyebiliriz. Yazar, Kemalpaşazâde düşüncesinin sadece kendinden önceki mirasın nakliyle yetinmeyen ve özgün tarafları da olan bir düşünce olduğu iddiasındadır. Acaba Kemalpaşazâde yazarın iddia ettiği gibi özgün bir düşünür müdür? Eğer böyle ise düşüncelerinin özgünlüğü yeterince ortaya konulup temellendirilebilmiş midir?

Kitabın, İslâm düşüncesinin Selçuklu ve Osmanlı ayağını dikkate alması bakımından önemli bir çalışma olduğuna işaret edilmelidir. Fakat bu bağlamdaki çalışmaların ortak kaderi denilebilecek durumdan yazarın eseri de müstağni değildir. Kanaatimizce bu ortak kader, inceleme konusu olarak alınan şahsın düşüncelerinin takdimi esnasında sıklıkla daha öncesinde de bu görüşün dile getirildiğine, bu düşüncelerin ilk kez incelenen kişi tarafından dile getirilmiş olmadığına yönelik vurgulara ihtiyaç duyulmasıdır. Böyle bir durumda ise araştırmacı genel olarak önceki dönemle olan benzerliklerin ağırlığından bir parça da olsa kurtulmak ve özgünlük iddiasını temellendirmek için kaçınılmaz olarak farklılıklar arama gayretine girişmektedir. Fakat bu çaba daha çok incelenen kişinin daha önceki çeşitli tavırlar karşısındaki kabul, ret ve tercihlerini tespit etme istikametinde işlemektedir. Yazarın sürekli olarak Kemalpaşazâde'nin önceki düşünce birikiminden farklılaş-

tığı yönlerin tespitine yönelik çabasında ve sık sık Kemalpaşazade ile kendinden önceki düşünürler arasındaki benzerliklere işaret etmekten kaçınmayışında da benzer bir tutum görülmektedir. Öyle görünüyor ki yapılması gereken şey, İslâm düşünce birikiminin herhangi bir dönemi hakkındaki bir özgünlük iddiasının dile getirilmesi ve temellendirilmesinden çok, işaret edilen birikimin tabii sürekliliğinin nasıl sağlandığına odaklanmaktır. Herhangi bir tarihsel dönemin diğerleri karşısındaki olumlu ya da olumsuz yerini tayin ve tespit gayreti bizi hem düşüncenin muhtevasından hem de neyin nasıl düşünüldüğünü kavramaktan uzaklaştırmaktadır. Dolayısıyla sağlıklı bir felsefi araştırmanın asıl yönelmesi gereken şeyin felsefe ve düşünce tarihinin çeşitli dönemleri arasında zorunlu olarak bir üstünlük ve eksiklik tespiti yapmak olmadığını söyleyebiliriz. Ayrıca şunu da ifade etmeliyiz ki, bir düşünür ya da dönemin düşüncesini incelemeye yönelmemiz için söz konusu düşünür ve dönemin mutlak mânada özgün olması şart değildir.

Netice itibariyle eserin geçmiş ve gelecek arasında irtibat kurma gayreti gütmeksizin yapılmış çalışmaları aşan bir değerinin olduğu inkâr edilemez. Zira yazar genel olarak başlangıçta böyle bir tutum takınmaktadır. Zaten yazar geçmiş ile gelecek arasında üstelik yeniden inşa iddiasında bulunan bir irtibat kurmaksızın eserini telif etme gayretinde olsaydı yukarıdaki problemlere işaret etmemiz anlamsız olacaktı. Fakat yazar bir tasavvuru, Kemalpaşazâde'nin varlık ve insan hakkındaki görüşlerine ilişkin tasavvurunu geçmiş ve gelecek bağlamında bugün yeniden inşa etme iddiasında bulunmuş ve bu iddianın temellendirilmesi noktasında işaret edilen eksiklikler ortaya çıkmıştır.

Eserin özellikle Kemalpaşazâde ve düşüncesi ile ilgili çalışmaları ileri taşıdığı da inkâr edilemez. Zira yazar Kemalpaşazâde'nin çok sayıdaki risalesine doğrudan müracaat etmekte ve onları hem kendi düşünüşünün hem de İslâm düşüncesi tarihine yönelik araştırmaların malzemeleri haline getirmektedir.

Mehmet Zahit Tiryaki

Internationalizing the History of Psychology

Adrian C. Brock (Editör)

New York: New York University Press, 2006. 260 sayfa.

Psikolojinin bir bilim dalı hüviyetini kazanması, XIX. yüzyılın son çeyreğine tesadüf etse de Doğu ve Batı ilim geleneği içinde insan tabiatına dair telakki-ler varolagelmıştır. Modernleşme ile birlikte Batı dışındaki toplumlarda da yerini